

ДОРОГА ДО БАТЬКА

*"Тішу себе також надією,
що вона понесе в життя ідеали свого батька"*
Кирило Осьмак

Яросла в Карпатах, в гірському селі Підбуж на Дрогобиччині. Жили ми вдвох із Мамою, а про Батька я знала, що він і старша сестра Леся пропали без вісті. Тоді, в першій половині 40-х років минулого століття, це не було чимось винятковим. Я їх весь час чекала і навіть уявляла собі, як вони прийдуть до нас з Мамою, з горішньої частини села, з Карпатських гір.

Вони не прийшли, але в 20-х числах березня 1954 року раптом ми дістали лист від Батька, написаний 5 березня 1954 року. Я саме була на подвір'ї, коли прийшов листоноша. Взявши до рук конверт, прочитала зворотну адресу: "Осьмак Кирилл Иванович, г. Владимир, п/я 2Г". Що таке "п/я" ("почтовий ящик") мене не зацікавило, але хто такий Кирило, який має моє прізвище? Я, власне, і не підозрювала, що це Батьків лист. Коли я зайшла до хати і дала його Мамі, вона, глянувши на нього, швидко сказала: "Це Батько!"

— А чому Кирило?

— Бо так його звуть.

Так раптово й несподівано я дізналася, що є не Наталією Богданівною, як було написано в моїй метриці, надісланій із Тернополя після неодноразових Маминих письмових звернень, а Наталя Кирилівна, і народилася я в Києві, а не Тернополі. Таку метрику Мама виробила для конспірації. Але попри цю конспірацію нас знайшли.

Лише 1994 року в Архіві ФСБ Владимирської області я дізналася, що Батько розшукував нас через МВД СРСР, і на його друге звернення, вже після смерті Сталіна, в січні 1954 року йому дали нашу підбузьку адресу.

Пізніше Мама написала Батькові: "Коли я одержала від тебе першого листа, я довго не могла повірити своїм очам, мені здавалося, що я сплю і мені сниться, таким це здавалося неймовірним".

Від того часу листи щомісяця, майже одного й того ж числа, приходили до нас. Мамі — російською мовою, мені — українською. Я читала тільки ті, котрі Батько писав мені (вважаючи, що не треба обтяжувати дитячу свідомість, Мама не давала мені листи, адресовані їй). Відповіді ж Батькові, якого я фактично не знала (адже не бачила десять років), я писала з Маминою допомогою.

Батькові листи я сприймала як листи педагога.

"Кохана Доню! Впродовж життя я читав "Кобзаря" багато разів. То є найбільша книга нашої нації, що її створив велетень духу української нації — Шевченко. В цьому травні я ще раз перечитав "Кобзаря" (брав із книгозбірні).

Я був би щасливий, коли б мав змогу разом із тобою читати ту велику книгу. Шевченко завжди кличе до боротьби за правду. Він дав загальний клич "Борітеся — поборете" (вірш "Кавказ"). Чи багато ти читала з "Кобзаря"? "Мене цікавить, чи маєш ти змогу читати класиків української

Наталія Осьмак
керівник групи
мостового відділу
ПАТ "Київсоюзшлахпроект",
м. Київ

літератури? То є підстава для досконалого вивчення українського побуту, психології нації та правдивого знання мови рідного люду".

"Мене тішить, що ти побувала на могилі Т. Шевченка, бачила Чернечу гору й дивилася з неї на лівий берег Дніпра. Вперше я відвідав могилу Шевченка 1911 р. То була спеціальна подорож за дуже цікавих, впрост чарівних обставин і вражіння та переживання з тої подорожі збереглися на все моє життя".

"Я хочу нагадати тобі, що майстром людського щастя, в першу чергу, є сама людина. Не багатство робить людину щасливою, хоч матеріальні достатки і відіграють велику роль".

"... коли школярів використовують день-крізь-день, щоб брати льон та виконувати іншу працю, цілком механічно, без наукових підстав, а навчання занедбують, то це вже не політехнізація, а злочинне дармове використання праці підлітків. Та ще при умові, що цих підлітків женуть на працю за кілька кілометрів, у гори. Крім того, що це безперервна дармова праця, — ті підлітки, які працюють — змушені дерти власне обув'я та одягу. Це мене дуже турбує".

"Кінчати школу треба лише українську. Уважаю за конечне і надалі, щоб вища школа була також із українською викладовою мовою, щоб у житті ти була природньою органічною часткою української народньої інтелігенції".

"Фінляндія, це назва країни, яку їй дали шведи. В російській мові прийняли саме цю назву. На мові самих фінів ця країна зветься Суомі й нація, люди теж зветься Суомі. Тобі відомо, що Фінляндія — то є незалежна держава" (так Батько доносив до мене ідею державної незалежності нації).

Про 22 травня — день перепоховання праху **Тараса Шевченка** — Батько натякнув фразою: "У цьому травні я ще раз перечитав "Кобзаря"".

Про себе й своє життя він майже не розповідав. І лише в листі від 14 листопада 1958 року Батько написав про драматичні й трагічні події свого життя, а також життя своєї родини. Лист має постскриптум: "Прошу дати це писання мамі, щоб вона уважно його перечитала, бо я зовсім мало говорив їй про ті 12 років життя мого і моєї родини".

Одна моя необережно мовлена фраза стала причиною цього сповідального листа. Мама була людиною дуже стриманою (та й обставини не сприяли відвертості), а я не наважувалася розпитувати її про довоєнне життя. Коли влітку 1954 року ми вперше приїхали до Києва — після виїзду звідси у вересні 1943-го — і я дізналася про колишню Батькову родину (дружину Марію Василівну, яка не витримала цькування від директора школи, в якій вона працювала, і парторга колгоспу, коли її чоловіка заарештували під час Великого терору; вчинила самогубство, кинувшись під паротяг на станції Кремльово на Рязанщині, і дітей Олега та Лесю), то нафантазувала собі, що загибель Марії Василівни пов'язана з моєю Мамою. Якось я спересердя сказала їй про це, а вона, вирішивши, що це слова когось із родичів, написала про все Батькові.

Мені тоді добігав сімнадцятий рік.

Останній лист від Батька датовано 3 травня 1960 року. Наступний лист із Владимирської тюрми приніс повідомлення про його смерть.

Тривалий час ані Мама, ані я не перечитували листи: це було надто болісно.

Звернулася я до них уже після Маминої смерті. Коли 7 жовтня 1986 року її не стало, я відчула себе сиротою в цьому світі. Через листи я почала пізнавати свого Батька. Але бачила я і себе — від дівчинки, якій ішов тринадцятий рік, до вісімнадцятирічної юнки. Лише тепер я почала усвідомлювати глибину думок мого Батька і розуміти, що він хотів закласти в мою душу.

Але за що його посадили в тюрму на 25 років? Ким він був? Цього Мама мені не казала. Та й не певна, що сама вона те знала. До речі. Про 25-річний термін ув'язнення також не можна було писати. Батько написав так: "Меня не страшат [эти полтора десятилетия, которые предоставлены мне] (слова закреслені ретельно цензором, але відчитані) в перспективе". А вже пройшло 10 років. Очевидно, влада знала про незаконність таких вироків.

На початку червня 1992 року мені потрапив до рук 8-й том Літопису УПА "Українська Головна Визвольна Рада" (львівське видання до 50-ліття виникнення УПА). На початку книжки я прочитала: "Присвячуємо цей том "Літопису УПА" про діяльність Української Головної Визвольної Ради в 1944—1945 роках тим членам УГВР, які загинули в цьому періоді часу". Першим у переліку було названо прізвище Президента УГВР ... **Кирила Осьмака**. Це була мить надзвичайного хвилювання. Так я дізналася, ким був мій Батько.

Кілька днів потому я познайомилася з **Василем Куком** — Головним командиром УПА. На якомусь заході, присвяченому УПА, я підійшла до нього — як до особи, котра працювала в Інституті археографії і джерелознавства, — сподіваючись на допомогу з пошуками документів, що підтвердили би причетність **Кирила Осьмака** до Центральної Ради (про це я дізналася з його короткого життєпису в восьмому томі Літопису).

Коли я сказала, що Батько був членом УГВР, **Василь Кук** швидко спитав:

— А як його прізвище?

— Осьмак.

— Кирило Осьмак?

— Так.

— Та це ж Президент УГВР!

— Я знаю. Але мене цікавить його членство в Центральній Раді.

Та не Центральна Рада цікавила **Василя Кука**. Він дивився на мене, наче на раптово явлене диво. Запитав, які в мене є документи.

— Лише листи.

— А з ними можна ознайомитися?

— Так.

Відтоді почалося і моє ґрунтовне вивчення Батькових листів. Я проникала в глибини його свідомості, пізнавала обшир його знань, його розуміння світу,

разом із ним душею вболівала за тих, які "умирали в ці роки і на моїх руках, і на моїх очах. А скільки ж тих, що десь там, в далеких тундрах спокують свої фантазії". Вчитувалася у звернення до Мами — "а може іноді пробачила мою легковірність і тодішню певність у щасливий завтрашній день, прийшестя якого видавалося досить швидким" — і намагалася зрозуміти Мамині почуття.

Я збагачувалася Батьковими знаннями, почуттями, набиралася від нього стійкості духу, твердості характеру, широти поглядів на навколишній світ. Збагачували мене й українські приказки, рядки з віршів *Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки, Миколи Вороного*.

В процесі читання листів у мене виникали запитання, на які могли б відповісти мої старші родичі. Та на той час усі вони вже пішли у засвіти.

І ще одне було в моїй душі — почуття провини перед Батьком, що не писала йому так часто, як він того бажав і потребував. Та й листи мої не були такими, щоб Батько міг із них уявити моє повсякденне життя: як осінніми й зимовими вечорами я йшла в темряві зі школи (бо вчилася в другу зміну), а над моєю головою сяяли міради зірок; як гавкали лисиці в чагарниках урочища Дебера; як шумів водоспад Шипітник, що витікав із Магури — найвищої гори над Підбужем,

і впадав у Бистрицю — річку, вздовж якої простягалося село. В листах я ніколи не описувала Батькові, як дівчата і молоді жінки розстиляли полотна на березі Бистриці, поливали їх водою, щоб сонце відбілювало полотно; як крутить млинове коло стрімка вода гірської річки

Сторонна, щоб далі спокійно текти між берегами; як я приходила до Мами на роботу в лікарню, розташовану в мальовничому хуторі Ратай поблизу Підбужа, — до вілли, де колись була "Українська захоронка", а на той час — одне з приміщень лікарні; як через ліс ходила за Верх (гору) збирати на зруб малину. Йдучи по малину, я щоразу проходила через урочище Буньковиця на узліссі, де, як дізналася значно пізніше, закопували вбитих хлопців-повстанців. У 1993 році на цьому місці мешканці Підбужа спорудили могилу "Борцям за волю України".

У серпні 1954 року я разом із Батьковою прибраною донькою Валею та ще одним родичем здійснили пішу мандрівку від села Григорівка, що біля Переяслава, до Канева — на могилу *Тараса Шевченка*. Ми йшли берегом Дніпра, час від часу купалися в прозорій Дніпровій воді, бо була спека, а надвечір дійшли до Канева, піднялися на Чернечу гору і вклонилися нашому Пророку. З вершини гори бачили "і Дніпро, і кручі". Потім ми спустилися до Дніпра, переночували в копицях сіна й рушили у зворотному напрямі. Але надіслати з Канева листа, або хоча б листовну картку Батькові, я не здогадалася. Вже згодом я дуже коротко описала цю подорож.

Від провини перед Батьком мене душили сльози, а на серці лежав тягар. Зняв його священник, у якого я сповідалася під час візиту Святійшого Отця *Івана Павла II* в червні 2001 року. Вислухавши, він мене заспокоїв, сказавши, що те, що я роблю для пам'яті Батька, знімає з мене провину.

"Тішу себе також надією, що вона [Наталка] понесе в життя ідеали свого батька": так написав Батько своїй сестрі Галі в червні 1957 року.

Це я і намагаюся робити.

Разом із чоловіком *Степаном Громадським* ми шукали і знаходили в архівах Києва, Москви, Владимира, Рязані особисті справи студента Московського сільськогосподарського інституту (1910—1916), працівника харчового загону Комітету Південно-Західного фронту Всеросійського Союзу Земств (1915—1916), слідчі справи 1928—1930, 1930—1933, 1938—1940, 1944—1948 років, особисту справу ув'язненого Владимирської тюрми. Всі ці документи, а також листи *Кирила Осмака* до родичів увійшли до упорядкованого мною 41-го тому Літопису УПА (Торонто — Львів, 2004). У цьому році у видавництві "Ярославів Вал" вийшла друком мого авторства книга: "*Кирило Осмак: автопортрет у листах на тлі Владимирського централу*". Я її присвятила 70-річчю створення Української Головної Визвольної Ради (УГВР).

У вересні 1994 року ми з чоловіком знайшли місце поховання *Кирила Осмака* на Князь-Владимирському кладовищі м. Владимира, біля стіни Владимир-

ської тюрми. На початку зими 2004 року разом із Всеукраїнським товариством політичних в'язнів і репресованих і його головою **Євгеном Пронюком** перепоховали прах **Кирила Осмака** в Києві на Байковому кладовищі. Тепер мій Батько спочиває в українській землі під українським небом.

У протоколі слідчої справи від 8 лютого 1938 р., коли **Кирила Осмака** заарештували на Рязанщині під час Великого терору, я прочитала: "... я в 1918 году работала заведующим редакции журнала "Вестник общественной агрономии", являвшийся центральным органом Всеукраинского Союза земств, во главе которого стоял **Петлюра**". Від намагання знайти цей журнал у Київських бібліотеках у 1995 році й почалися мої пошуки публікацій **Кирила Осмака**.

Я шукала в бібліотеках, архівах і знаходила публікації **Кирила Осмака** про навчання в Московському сільськогосподарському інституті, про його агрономічні практики, про працю в Комітеті в справі біженців, які постраждали від війни на Тернопіллі під час Першої світової війни.

Але я не шукала, бо й не підозрювала про їхнє існування, документів про його працю в міжвоєнний період у сфері агрономії, кооперації.

Документи і публікації, які представлено в Книзі 56-ї серії "Бібліографія вчених-аграріїв України", "Осмак Кирило Іванович (1890—1960). Бібліографічний покажчик наукових праць за 1911—1926 роки" — результат фахового пошуку науковців. До речі, я так і не змогла знайти журнал "Вістник громадської агрономії", але весь час про нього пам'ятала. Його в процесі наукових пошуків знайшла **Тетяна Підгайна** —

молодший науковий співробітник Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки НААН! Знайшла через 19 років після того, як я прочитала назву цього журналу. Хіба ж це не чудо!

Наукова стаття доктора сільськогосподарських наук, професора, члена-кореспондента НААН, іноземного члена РАСГН, директора Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки НААН **Віктора Анатолійовича Вергунова** "К.І. Осмак (Осмаков) (1890—1960) — український учений — аграрний економіст, державний та політичний діяч" мені, доньці **Кирила Осмака**, дає можливість ще повніше усвідомити постать мого Батька. І це для мене подарунок долі.

Дякую за пошуки наукових праць Кирила Осмака, за здобутки на цьому шляху й бажаю успіхів у подальших пошуках, здобутках. Щоб Україна збагачувалась іменами людей, які самовіддано і плідно працювали на її користь.

Слава Україні! ■

